

Türkiye ve Rusya Ders Kitaplarındaki Görsellerde Kadın İmaju

Berra ÖZGÜR*

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul / Türkiye,
ozgurberra@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4923-994X

Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, İstanbul / Türkiye,
ahmetsimsek@iuc.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3591-8180

Öz

Araştırmanın amacı, iki farklı ülke ders kitaplarındaki kadın imajına yönelik yaklaşım farkını ele almaktır. Bu amaçla 2021-2022 eğitim-öğretim döneminin Türkiye’de ilkokul düzeyinde okutulan Hayat Bilgisi ile Rusya’daki Etraftaki Dünya isimli ders kitapları incelenmiştir. İlgili ders kitaplarındaki görsel öğelerde; yetişkin kadın ve erkeklerin gösterilme sıklığı, meslekleri ve hangi eylemler içerisinde sunuldukları incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, araştırma verileri doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Mevcut veriler betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Çalışma sonunda elde edilen bulgular, Türkiye’de okutulan Hayat Bilgisi ders kitaplarında kadınların görünür olma oranının erkeklerin görünür olma oranından fazla olduğunu göstermektedir. Üstelik kadınlar, statüsü yüksek mesleklerde resmedilmiştir. Kitapta erkeklerin örneklendirildiği bazı mesleklerde kadınlara yer verilmediği de görülmüştür. Fakat bunun yanı sıra kadın ve erkek iş bölümünü içeren

* Sorumlu Yazar. Tel: +90 553 849 50 49 | Araştırma Makalesi.

Makale Tarih Bilgisi. Gönderim: 09.05.2022, Kabul: 25.07.2022, Erken Görünüm: Haziran, 2023, Basım: Aralık, 2023

örneklere az da olsa rastlanmıştır. Rusya’da ilkökulda okutulan Etraftaki Dünya ders kitabında ise kadının gösterilme oranı ve meslek çeşitliliği erkeklere göre azdır. Bu ders kitabında kadınlar, ev işleriyle daha çok ilişkilendirilmiştir. Sonuç olarak ders kitaplarında toplumsal cinsiyet temsilleri açısından kadın imajının sunumunun, Türkiye’deki Hayat Bilgisi ders kitaplarında Rusya’daki Etraftaki Dünya ders kitaplarına göre cinsiyet eşitliği göstermede daha başarılı olduğu söylenebilir. Buna rağmen her iki ülke ders kitabında da görsellerin toplumsal cinsiyet yargılarına sahip olduğu ifade edilebilir. Bu çerçevede ders kitapları meslek grupları gösteriminde bir eşitlik içinde yaklaşılması ve başarılı kadın imajı örneklerine daha fazla yer verilmesi önerilebilir. **Anahtar Kelimeler:** Hayat bilgisi; Etraftaki dünya; Ders kitabı; Toplumsal cinsiyet; Cinsiyet eşitliği; İlkokul.

The Image of Women in Visuals in Turkey and Russia Textbooks

Abstract

The aim of this research is to reveal the difference in approach towards the image of women in textbooks of two countries. The analysis was carried out in the Life Sciences textbooks taught in Türkiye and The World Around Us textbooks taught in Russia in primary school in the 2021-2022 academic year. In this direction, the frequency of showing adult women and men in the visual elements in the relevant textbooks, the occupations of male and female figures and the actions in which they are presented were examined. Therefore, qualitative research method was used in the study. The data of the research was obtained through document analysis. The obtained data were analyzed by descriptive analysis method. The results show that the rate of women being shown in textbooks taught in Türkiye is higher than that of men. Moreover, women are portrayed in high-status professions. Despite this, some occupations are associated only with men. There are few examples of the division of labor between men and women. In textbook taught in Russia, the rate of women being shown is less than that of men. Occupational diversity of women is also less than that of men. Women are more associated with housework. As a result, it can be said that the presentation of the image of women in terms of gender representations in the textbooks is more successful in the textbooks in Turkey than in textbooks in Russia. However, the textbooks of both countries cannot be said in accordance with the gender equality. In this context, it can be suggested that in the textbooks should be approached in an equal way in the representation of occupational groups and more examples of successful women should be included.

Keywords: Social studies; Textbook; Gender; Gender equality; Primary school.

Extended Summary

Each society determines roles for men and women in accordance with the culture it has established in the historical process. These roles, defined as gender, differ depending on the cultural value judgments that change over time. (Golombok and Fivush, 1994). The term gender refers to the biological aspect of being male and female. Gender, on the other hand, includes the meanings and expectations imposed by society and culture to be male or female (Dökmen, 2009). Child learns his or her gender-appropriate role within a particular culture. There are appropriate behaviors, attitudes, rights, duties and obligations according to all roles for society (Bee and Boyd, 2020). In this context, the development of the role of gender in the individual affects not only the situation that he or she sees and learns from parents, but also from the society and culture in which his or her lives (Golombok and Fivush, 1994).

Women in Textbooks

The school is one of the primary socialization institutions of society. Children begin to understand their social identity according to each other and institutions. Although schools do not directly teach social roles that are differentiated by gender, they often transfer women's lower-level roles through class organizations that exclude or stereotype them through their curriculum choices (Sönmez and Dikmenli, 2021). In this context, educational institutions can influence the place of women in society.

Purpose

Life studies course are selected from home, family and school and environment subjects. These subjects in accordance with the experience world of children, helps them to get to know themselves psychologically and physiologically and to make sense of their environment (Kabapınar, 2012). In this context, research (Seçgin, 2012) shows that life studies course concretize and raises awareness of students' perceptions of gender through activities on the subject has an impact on students because they offer direct life examples, provides sensitivity in terms of gender equality and improves the educational process. In this respect, it is possible to ensure that the child is sensitive to gender inequality, women's rights and gender stereotypes in school through an educational process that begins with the life studies and social studies course.

Method

In this study, document analyses from qualitative research methods review are used. Yıldırım and Şimşek (2018) defined qualitative research as “research using qualitative data collection techniques such as observation, interview and document analysis, and following a qualitative process for presenting perceptions and events in a realistic and holistic way in the natural environment”. The document review includes the collection, review, interpretation, and analysis of various data from research sources (Özkan, 2021). The data obtained from the scanned sources were evaluated by descriptive analysis method. According to this method “*the data obtained are summarized and interpreted according to the previously determined themes*” (Yıldırım and Şimşek, 2018).

The documents examined in the research are the textbooks used in primary school 1st, 2nd and 3rd grades in the 2020-2021 academic year. The documents examined in the research are the textbooks used in primary school 1st, 2nd and 3rd grades in the 2020-2021 academic year. Of these, “Life Sciences 1-2-3” was published by the Ministry of National Education in Türkiye. “Окружающий Мир (The World Around Us 1-2-3-4)” was published by Просвещение (Prosvesheniye) in the Russian Federation.

Results and Discussion

When the findings of the first research problem of the study are looked at the images of men and women, it is understood that women are more represented than men in the Life Studies, however, the situation is the opposite in The World Around Us.

In the findings obtained for the second research question of the study, women were represented as doctors, pharmacists, archaeologists and scientists in the Life Studies, while women were represented as veterinarians and dentists in the The World Around Us. However, it is seen that these examples are few in number in the textbooks examined, the professions still differ from each other as male and female professions and it is seen that men are turning to more diverse fields in professional terms. This differentiation is more in the surrounding The World Around Us. In The World Around Us, women’s professional diversity is less than the Life Studies.

Findings for the third research question of the research, although there are images representing men cleaning, washing dishes and taking care of children in the Life Studies textbooks, these cannot be considered sufficient.

Because, in the visuals where housework in the books examined, that female characters are depicted more than men. In The World Around textbooks, images of women are used in all laundry and dishwashing tasks, while men are not involved in such housework. Cooking is seen as a female-specific housework in the books. In the visuals where the men are in the kitchen, it is seen that they are the supporting characters of the women.

Conclusion

As a result, which are thought to be effective in raising awareness from primary school age the number of male and female representations in the textbooks. This is as important as how they are depicted. It is understood that an equal representation of gender is necessary, emphasizing the equality of men and women in all dimensions in democratic societies. In this context, it can be suggested that the textbooks should not include stereotypes about gender and representations that will create gender inequality, that individuals should be approached in an equality independent of gender in choosing a profession. More examples of successful women should be included school textbooks.

Giriş

Her toplum, kültürüne uygun olarak kadın ve erkek için roller belirler. Bu roller toplumsal bir anlam taşır. Toplumsal cinsiyet olarak tanımlanan bu roller, zaman içinde değişen kültürel değer yargılarına bağlı olarak farklılaşır (Golombok ve Fivush, 1994). Kavram olarak cinsiyet, kadın ve erkek olmanın biyolojik yönünü ifade eder. Toplumsal cinsiyet kavramı ise toplum ve kültürün, kadın ve erkeğe yüklediği anlamlar ve beklentileri içermektedir (Günindi-Ersöz, 2016).

Toplumsal açıdan, bireyin küçük yaşlardan itibaren kız ya da erkek olmaya uygun davranışları öğrenmesi beklenir. Çocuk, belirli bir kültür içinde toplumsal cinsiyetine uygun görülen rolünü öğrenir. Toplum açısından bütün rollere uygun davranış, tutum, hak, görev ve sorumluluklar vardır (Bee ve Boyd, 2020). Bu bağlamda bireyde cinsiyet rolünün gelişmesi yalnızca ebeveyn etkisiyle değil aynı zamanda bireyin yaşadığı toplumun kültürüyle ilişkili olarak biçimlenmektedir. (Golombok ve Fivush, 1994). Toplumların kadın ve erkeğe yaklaşımı; din, örf, adet, beslenme ve güvenlik ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiştir (Erbay, 2019).

Kadınların toplumda konumlarını sorgulama ve hayatta kendilerine bir yer edinme arayışı, günümüzdeki haklara sahip olmalarına sağlanmıştır. Bu

arayış, farklılıklar arz etse de dünyanın birçok yerinde benzerdir. Kadının toplumda var olma mücadelesi her dönem ve şartta benzer engellemelerle karşılaşmış, mücadele toplumun yapısına göre biçimlenmiştir (Özel-Özcan ve Erden-Kaya, 2017).

Dünyada kadının siyasi alanda yer alması ve haklar elde etmeye başlaması, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında yaşanan kazanımlarla gerçekleşmiştir. Kadınlar seçme ve seçilme hakkını Sovyet dönemi Rusya'sında 1917 yılında (Yarmonova, 2014), Türkiye'de ise milletvekili seçme ve seçilme hakkını 1934 yılında elde etmişlerdir (Özer, 2013). Türkiye'de 1900'lerde "ideal kadın imajı"nın, evde ailenin ihtiyaçlarını karşılayan bir birey tipiyle ilişkili olduğu söylenebilir. Bu dönemde iş hayatı dışında çocuk bakımını üstlenmeleri kadının en büyük görevi olarak kabul edilmesiyle ilişkili sayılabilir (Aktaş ve Özmen, 2014). Kadının toplum hayatının her alanında yer alması ve katkı sağlamasına rağmen, tarihi çağlardan günümüze süregelen kamusal alanda hak ettiği yeri erkek karşısında alamadığı söylenebilir (Erbay, 2019). Günümüzde ise toplumsal cinsiyet kavramının hayata yüklediği anlamlar ve algılar sayesinde kadının siyasi alandaki konumunda önemli gelişmeler yaşanmaktadır (Özel-Özcan ve Erden-Kaya, 2017). Türkiye de bu durumdan doğrudan etkilenmektedir.

Rusya'da kadının birçok iş alanında görülmesi ve dolayısıyla çalışma hayatına girmesi Sovyetler Birliği döneminde devlet politikası olarak benimsenmiştir (Karakuş, 2019). Fakat bazı mesleklerin çalışma yoğunluğu ve şartlarından dolayı kadınların sağlıkları olumsuz etkilenmiş, bu durumu engellemek için kadınların sağlığına zarar verecek ağır işlerde çalışması yasaklanmıştır (Aleksandrova, 2019). Günümüz Rusya'sında bilim ve teknolojinin gelişmesiyle çalışma şartları iyileşmekte ve değişim geçirmektedir (Aleksandrova, 2019). Ancak günümüzde Sovyetler Birliği döneminden kalan, kadınların çalışması yasak olan meslek alanları değişmiş olsa da önemli bir kısım yasaklar hala yürürlüktedir (Dudchenko, 2019).

Ders Kitaplarında Kadınlar

Ders kitapları öğretim programlarının hedef ve kazanımlarına uygun hazırlanır (Oral, 2021). Öğretim programlarının toplumsal cinsiyet kalıp yargılardan uzak olması, eğitim ve öğretimdeki cinsiyet eşitsizliğinin engellenmesinde etkili olabilir. Sosyal Bilgiler öğretim programlarında kadın imajını inceleyen çalışmada kadın algısının geçmişten bugüne değişmiş olduğunu fakat günümüzde istenilen noktaya varılamadığını göstermektedir (Tatan,

Demir ve Oğuz-Haçat, 2020). Karakuş, Mutlu ve Coşkun'un (2018) yaptıkları araştırmada 2018 yılı öğretim programlarında toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gidermek amacıyla güncelleme çalışmaları yapılmış, ancak çalışmaların toplumsal eşitliğin örneklerini sunmada yetersiz kaldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durumda sorunun çözümü noktasında ders kitaplarında konuya ağırlık verilmesi beklenebilir. Zira ders kitapları, eğitim ve öğretimde sık kullanılan materyallerdir (Demirel ve Kıroğlu, 2021). Ders kitaplarının okullarda cinsiyet rollerinin oluşturulmasında etkili bir materyal olarak görülebilir (Anderson ve Hamilton, 2005). Ders kitaplarında yer alan görsellerle öğrenciler erkek ve kadın rol davranışlarını öğrenmektedirler (Narahara, 1998). Bu açıdan eğitim materyallerinin önemli rollerinden biri de eğitimde cinsler arası fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır. Eğitim materyallerinde cinsiyet ayrımcılığının olması çocukları sınırlamaktadır. Ders kitapları cinsiyetçi kavram, tutum ve davranışlardan arındırıldığında öğrencilerde olumlu değişiklikler oluşturabilir (Anderson ve Hamilton, 2005). Başka bir ifadeyle toplumsal cinsiyet ile ilgili olumsuz durumlar ve eğitim materyalleri öğrencilerin belirli kalıp yargılara sahip olmasına sebep olabilir (Sönmez ve Dikmenli, 2021). Ders kitaplarındaki görsellerde kadın ve erkek rollerinin bazılarının “iyi örnek” bazılarının “sorunlu örnek” biçiminde yer aldığı görülmüştür. Kadının ev işleriyle ilgilendiğini gösteren içeriklerin varlığı sorunlu bir örnek değildir. Fakat bu örneklerde çoğunlukla kadınların yansıtılması sorunlu örnek olarak yer alabilmektedir. Bu bağlamda bir cinsiyetin ağırlıklı olarak aynı eylemde resmedilmesi kalıplaşmış rollerin oluşmasına olanak tanır (Çayır, 2014).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki ders kitaplarında aile ve toplumda dayanışmayı öne çıkaran ve bunları artırmayı hedefleyen örneklerin mevcut olduğu görülmektedir. Bu yıllarda erkek ve kadının ailesi ile ev içi sorumluluklarını hatırlatan, dayanışmayı hedefleyen ifadeler bulunmaktadır. Bu tasvirlerde anne ve baba evin temel yapısı olarak eşit düzeyde gösterilmeye çalışılmıştır (Aşçı, 2020; Gümüšoğlu, 2008). Bu duruma örnek olarak, 1928'de okutulan Yurt Bilgisi ders kitabında:

“Bu annem, görüyorum ve fark ediyorum ki babamı hiçbir işte tek başına bırakmıyor, ona her konuda yardımcı oluyor. Annem ve babamla arasında sağlam bir tesanüt (dayanışma) var. Geçenlerde babam bana müşterek bir maksattan bahsetmişti. Bizim evimiz de ortak bir gaye ile teşkil edilmiş bir müessese olacak. Annem ve babam birleşmişler, çocuklarının ve kendilerinin saadetini temin etmek adına gayret

ediyorlar. Baba ve anne galiba her evin temel taşı.” (Refik, 1928’den akt; Sönmez ve Dikmenli, 2021, s.437).

Cumhuriyetin ilk yıllarından 2000’li yıllara kadar okutulan çoğu ders kitabında, bir kadın için annelik görevinin; mesleğinden daha önemli olduğu belirtilmiştir (Aşçı, 2020). Söz konusu yargı çeşitli biçimlerde ifadelendirilmiştir. Örneğin 2008 yılında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabında aile alış-veriş yaparken kadın ve kız çocuğu iş bölümünün bir parçası olarak temizlik malzemeleri ile eşleştirilmiştir (Gümüsoğlu, 2008). Bu kitaplarda kadınlar; ev, mutfak ve annelik ile tanımlanmıştır (Yorgancı, 2008). 2000 yılından sonraki ders kitaplarında ise aile hayatı ve aile içi iş bölümüne ait toplumsal cinsiyet yargılarının azaldığı tespit edilmiştir (Aşçı, 2020). Tarih Vakfının ders kitabında bulunan İnsan Hakları Projesi III adlı çalışmada, 2013 döneminde incelenen ders kitaplarının toplumsal cinsiyet kalıp yargıları taşıdığı, fakat cinsiyet eşitsizliğini indirgemeye yönelik olarak verilen örneklerin biraz daha iyileştirildiği sonucuna ulaşılmış, 2004 ve 2008 yıllarında yapılan analizlerde ise toplumsal cinsiyet yargılarının azaldığı tespit edilmiştir (Çayır, 2014). Diğer yandan Sönmez ve Dikmenli’nin 2021’de yayınladığı araştırmaya göre ders kitaplarında cinsiyet rollerinin sunulduğunda gösterilen duyarlılık henüz yeterli seviyede değildir.

Rusya Federasyonu’nda 1999 ve 2000 yılları 1, 2, 3 ve 4. sınıflarda Hayat Bilgisi dersi ile benzer çerçevede olan “Biz ve Etraftaki Dünya”, “Matematik” ve “Rus Dili” derslerinde okutulan kitaplarda kadınların erkeklerden daha geri planda kaldığı görülmüştür. Bu kitaplarda kadınlar ev içi ortamlarda, erkekler ise evin dışında resmedilmişlerdir (Smirnova, 2005). 2007-2010 ilkokul matematik ders kitaplarındaki örneklerde erkekler, kadınlara nazaran daha fazla yer bulmuştur (Kolosova, 2014). 2008’de okutulan tarih ders kitabında ise kadının ev içinde yer alan eylemleri gösterilmiş, erkekler ise iş hayatını temsil eden davranışlarla eşleştirilmiştir. Rusya’da 2000 ve 2020 yılları arasında okutulan ders kitaplarındaki görsellerde kadınların erkeklerden daha az yer aldıkları saptanmıştır (Gubanova, 2020). İngilizce ders kitaplarında kadınlar arka planda yer almış, devlet yöneticiliği ve kurumlarda üst düzey yöneticilikte erkeklere oranla daha az gösterilmiştir (Ilina, 2019). 2014 ve 2019 arasında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitabında ise toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını aşmaya yönelik çalışmalar yer almıştır. Örnek olarak, “kız ve erkek olmaya bağlı olmadan, gördüğün her şeyi yapabilirsin” mesajı açıkça verilmiştir (Gubanova, 2020). Gavrilenko (2021) tarafından yapılan incelemede

ortaokul ve lise ders kitaplarının cinsiyet eşitliği dikkate alınmadan yazıldığına ulaşılmıştır.

Farklı ülkelerde yapılan çalışmalarda, ders kitaplarında cinsiyet eşitsizliğini vurgulayan araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin Fas (Cobano-Delgado ve Llorent-Bedmar, 2019), Fransa (Kara, Aktaş ve Yaman, 2021), Yunanistan (Karintzaidis ve ark., 2016), Slovenya (Sovič ve Hus, 2015) ve Çin (Xiong, He ve Li, 2017) ülkelerindeki ders kitaplarında kadınlar erkeklere oranla daha az yer almaktadır. Kitaplarda kadınlar sınırlı sosyal rollerde tasvir edilmiş olsa da öncelik ev işlerine verilmiştir. Erkekler ise daha sosyal ve aktif rollerde gösterilmiştir. Cinsiyet eşitsizliği sorunu dikkate alınarak hazırlandığı belirtilen Hong Kong (Yang ve Yan, 2020), Endonezya (Lestariyana, Widodo ve Sulistiyo, 2020) ve Güney Kore’de (Lee ve Jun, 2019) ders kitaplarında ise cinsiyet eşitsizliği az olmasına rağmen kitaplarda hala toplumsal cinsiyet ön yargılarına rastlanabilmektedir. Buna karşın İncikabı ve Ulusoy’un (2019) yaptığı çalışmaya göre ise Avusturya ders kitaplarının diğer ülkelerde okutulan ders kitaplarına nazaran daha az toplumsal kalıp yargılara sahip olduğu gösterilmiştir.

İnsanlık tarihindeki birçok dönemin aksine bugün erkek ve kız çocukları birçok benzer deneyime sahiptir. Özellikle modern sanayileşmiş toplumlarda erkek ve kızların aynı şeyleri yapmaları beklenmektedir (Blakemore, Berenbaum ve Liben, 2008). Bu sebeple her iki cinsiyet de okullarda genellikle aynı veya en azından benzer eğitimleri alırlar ve aynı meslekleri seçebilirler. Dolayısıyla toplumsal cinsiyetin insan hayatına etkisinin son derece önemli olduğu uzun bir geçmişe rağmen (Blakemore, Berenbaum ve Liben, 2008), kadın imajının ders kitaplarında toplumsal cinsiyet kalıplarından sıyrılmış olması beklenmektedir.

Çocukların karşılaşabileceği, tecrübe edebileceği durumlara uygun olarak ev, aile, okul ve yakın çevre konularından seçilen Hayat Bilgisi dersi; çocuğun çevresini anlamlandırmasına, kendini psikolojik ve fizyolojik olarak tanımasına olanak tanır (Kabapınar, 2012). Bu bağlamda Seçgin (2012) tarafından yapılan araştırma göstermektedir ki; Sosyal Bilgiler dersinde konuya ilişkin yapılan etkinliklerle, öğrencilerin toplumsal cinsiyet algı ve tutumlarının olumlu yönde etkilendiği, toplumsal cinsiyet kavramına ilişkin somut bilgiler edindiği ve duyarlılık kazandığı gözlenmiştir.

Hayat Bilgisi dersi; çocuğun okulda cinsiyet eşitsizliği, kadın hakları ve toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp yargılarına karşı duyarlı olmasını

desteklemektedir. Bu açıdan Hayat Bilgisi ders kitaplarında yer alan görsellerde kadın-erkek figürlerine ne oranda yer verildiği, kadın ve erkeğin nasıl bir konumda ve rolde olduğunun belirlenmesi amaçlanan bu çalışmada elde edilecek bulguların, incelenen mevcut ders kitaplarının güncellenmesinde ve yeni yazılacak ders kitaplarının toplumsal cinsiyet konusunda duyarlı bir şekilde hazırlanmasına katkı sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, 2021-2022 eğitim-öğretim döneminde Türkiye’de ilkökul 1, 2 ve 3. sınıflarda okutulan Hayat Bilgisi ders kitapları ile Rusya’da ilkökul 1, 2, 3 ve 4. sınıflarda okutulan Etraftaki Dünya ders kitaplarında kadın imajını karşılaştırmaktır. Bu amaçla şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Hayat Bilgisi ve Etraftaki Dünya ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkek figürlerin gösterilme sıklığı nedir?
2. Hayat Bilgisi ve Etraftaki Dünya ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkek figürlerin meslekleri nelerdir?
3. Hayat Bilgisi ve Etraftaki Dünya ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkek figürleri hangi eylemler içerisinde gösterilmektedir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Türkiye’deki Hayat Bilgisi ile Rusya’daki Etraftaki Dünya ders kitaplarındaki görsellerde kadın imajını ortaya koymanın amaçlandığı bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi; araştırma kaynaklarından çeşitli verilerin toplanmasını, gözden geçirilmesini, yorumlanmasını ve analiz edilmesini içermektedir (Özkan, 2021). Taranan kaynaklardan elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu yöntemde, ilk olarak temalar belirlenir. Ardından dokümanlardan elde edilen veriler belirlenen temalara göre ayrılır ve yorumlanır. Ulaşılan veriler, ilk olarak sistematik şekilde betimlenir; devamında ise açıklanır, yorumlanır ve neden-sonuç ilişkisiyle incelenerek sonuca ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Araştırmada incelenen dokümanlar, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2021-2022 eğitim öğretim yılı içerisinde okullara dağıtılan ilkökul 1, 2 ve 3.

sınıflarda okutulan Hayat Bilgisi ders kitabı ile Rusya Federasyonu'nun ilkököl 1, 2, 3 ve 4. sınıflarda okutulan "Просвещение (Provisheniye)" yayınevi tarafından basılan Etraftaki Dünya ders kitaplarıdır.

Tablo 1. İncelenen Ders Kitapları

Ülkeler	Ders Kitapları
Türkiye	Alemdar, Ç. (2021). <i>İlkokul 1 Hayat Bilgisi Ders Kitabı</i> , Pasifik Yayınları
Türkiye	Dokumacı, A., Özdemir-Gök, N. ve Dokumacı, Z. (2021). <i>İlkokul 2 Hayat Bilgisi Ders Kitabı</i> , Devlet Kitapları
Türkiye	Çelikbaş, E., Gürel, F. ve Özcan, N. (2021). <i>İlkokul 3 Hayat Bilgisi Ders Kitabı</i> , Devlet Kitapları
Rusya	Pleshakov, A. K. ve Kruchakova, E. A. (2020). <i>Etraftaki Dünya 1.Sınıf, Rusya Okulu</i> , Provisheniye
Rusya	Pleshakov, A. K. ve Kruchakova, E. A. (2020). <i>Etraftaki Dünya 2. Sınıf, Rusya Okulu</i> , Provisheniye
Rusya	Pleshakov, A. K. ve Kruchakova, E. A. (2020). <i>Etraftaki Dünya 3. Sınıf, Rusya Okulu</i> , Provisheniye
Rusya	Pleshakov, A. K. ve Kruchakova, E. A. (2020). <i>Etraftaki Dünya 4. Sınıf, Rusya Okulu</i> , Provisheniye

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma boyunca taranan kaynaklardan elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. 2021-2022 eğitim öğretim yılında okutulan ilkököl Hayat Bilgisi ve Etraftaki Dünya ders kitaplarında yer alan görsellerdeki kadın imajı kodlamalarını belirleyebilmek amacıyla konuyla ilgili kategorilere ulaşılmıştır. Ders kitapları bu kategorilere göre analiz edilmiştir. Verilerin toplanması merhalesinde kadın-erkek figürleri belirlenmiş ve her bir ders kitabının bütün sayfalarında yer alan resim ve fotoğraflardaki kadın-erkek figürleri tek tek incelenmiştir. Topluluk resmi ve fotoğraflarındaki cinsiyet belirlenemeyen figürler araştırmaya dahil edilmemiştir. Türk toplumunda Mustafa Kemal Atatürk önemli bir yere sahip olduğu için Atatürk resimleri ve temaları bu çalışmanın dışında tutulmuştur.

Bu kategoriler belirlenirken ders kitapları genelinde kadın imajı ve toplumsal cinsiyet ile ilgili yazılan makaleler ve tezler incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda Demirel (2010), Saydam (2019) ve Aşçı'nın (2020) çalışmalarından yola çıkarak ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili aşağıdaki kategoriler tespit edilmiştir. Ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde:

1. Yetişkin kadın ve erkek figürlerin gösterilme sıklığı.
2. Yetişkin kadın ve erkek figürlerin meslekleri.
3. Yetişkin kadın ve erkek figürlerin gösterildikleri uğraş ve eylemler.

Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için veriler ayrıca farklı bir araştırmacı tarafından analiz edilmiştir. Araştırmacılar arasındaki kodlayıcılar arası uyum düzeyi Miles ve Huberman'ın (1994, s.64) geliştirdiği formül kullanılarak hesaplanmıştır. Buna göre güvenilirlik “P (Uzlaşma Yüzdesi%)=[Na (Görüş Birliği)/Na(Görüş Birliği)+Nd(Görüş Ayrılığı)]X100” hesaplanmış ve %92 değerine ulaşılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Hayat Bilgisi ve Etraftaki Dünya ders kitaplarında yer alan görsellerdeki kadın imajı kodlamalarını tespit edebilmek amacıyla konuyla ilgili kategoriler oluşturulmuştur. Bu kategorilere göre aşağıda yer alan bulgulara ulaşılmıştır. Buna ek olarak ilgili kategorileri açıklamak için kitaplardan bazı görsel ögelere örneklerine yer verilmiştir.

Ders Kitaplarında Yer Alan Görsel Ögelerde Yetişkin Kadın ve Erkekler

Araştırmanın birinci alt problemi “Ders kitaplarında yer alan görsel ögelerde yetişkin kadın ve erkek figürlerin gösterilme sıklığına” dair bulgularla incelenen ders kitaplarında yer alan kadın ve erkek sayıları ile yüzdeleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Ders Kitaplarında Yer Alan Görsel Ögelerde Yetişkin Kadın ve Erkeklerin Gösterilme Sıklığı

Kitaplar	Kadın		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Hayat Bilgisi	207	52%	194	48%	401	100
Etraftaki Dünya	139	41%	196	59%	335	100

Tablo 2 incelendiğinde Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki kadınların (f:207) gösterilme sıklığının erkeklerden (f:194) daha fazla olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Etraftaki Dünya ders kitabında ise yer alma sıklığı kadınlarda (f:139) iken erkeklerde (f:196)’dır. Bu bağlamda Hayat Bilgisi ders kitabında kadınların gösterilme sıklığı fazla iken, Etraftaki Dünya ders kitabında ise erkekler daha fazla gösterilme sıklığına sahiptir. Bunun Hayat Bilgisi ders kitabında öğretmen mesleğinin (f:39) kadınla daha fazla eşleştirilmesinden, Etraftaki Dünya ders kitabında ise askerliğin (f:21) daha çok erkekle özdeşleştirilmesinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Ders Kitaplarında Yer Alan Görsel Ögelerde Yetişkin Kadın ve Erkek Figürlerin Meslekleri

İkinci probleme dair bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Ders Kitaplarında Yer Alan Görsel Öğelerde Yetişkin Kadın ve Erkek Figürlerin Meslekleri

Kıtaplar	Kadınlara Yer Aldığı Meslek Grupları (f)	Erkeklerin Yer Aldığı Meslek Grupları (f)
Hayat Bilgisi	Öğretmen (39), hemşire (4), müdür yardımcısı (2), diş hekimi (2), yemekhane görevlisi (2), kütüphane görevlisi (2), okul müdürü (1), rehber öğretmen (1), temizlik görevlisi (1), acil durum ekibi (1), doktor (1), eczacı (1), arkeolog (1), bilim insanı (1), kasiyer (1), müze görevlisi (1), terzi (1).	Öğretmen (10), polis (6), şoför (5), pazarcı (4), temizlik görevlisi (3), acil durum ekibi (3), doktor (2), kantin görevlisi (2), iş insanı (2), çiftçi (2), bilim insanı (2), şair (2), okul müdürü (1), müdür yardımcısı (1), rehber öğretmen (1), itfaiyeci (1), güvenlik (1), diş hekimi (1), fırıncı (1), muhtar (1), simitçi (1)
Etraftaki Dünya	Öğretmen (15), fabrika çalışanı (9), tezgâhtar (5), hemşire (1), fırıncı (1), veteriner (1), diş hekimi (1), işçi (1), pastacı (1), sanatçı (1), tiyatrocü (1), kar kızı (1), kraliçe (1)	Asker (21), işçi (10), bilim insanı (10), kâşif (4), arkeolog (3), itfaiyeci (3), kral (3), mühendis (3), astronom (2), seyyah (2) fabrika çalışanı (2), bahçıvan (1), çiftçi (1), çoban (1), öğretmen (1), polis (1), veteriner (1), pilot (1), balcı (1), doktor (1), terzi (1), tiyatrocü (1), üretici (1), yazar (1), cumhurbaşkanı (1), Noel baba (1), ressam (1)

Hayat Bilgisi ders kitabında kadınlarla eşleştirilen meslek ögesi (f: 71), erkekler ile eşleştirilen meslek ögesi (f:51)'dir. Etraftaki Dünya ders kitabında kadınlarla eşleştirilen meslek ögesi (f:40), erkeklerle eşleştirilen meslek ögesi (f:90)'dır.

Hayat Bilgisi ders kitabında kadınların en çok eşleştirildiği meslek öğretmenliktir (f:39). Hayat Bilgisi ders kitabında kadınlar, erkeklerin resmedildikleri şoför, çiftçi, polis, itfaiyeci, pazarcı, iş insanı, fırıncı, şair ve muhtar mesleği içinde gösterilmemişlerdir. Erkekler de kadınların resmedildiği eczacı, yemekhane görevlisi, kütüphane görevlisi, müze görevlisi, kasiyer ve terzi olarak yer almamışlardır. Kadınlar toplam 18 meslek grubu ile eşleştirilirken erkekler 21 meslek grubuyla eşleştirilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2020 yılında yayınladığı 2020 ve 2019 verilerine göre ilkököl öğretmenlerinin toplam sayısının %64'ünü kadın öğretmenler, %36'sını erkek öğretmenler oluşturmaktadır. Bu bağlamda ilkököl öğretmeni olarak kadınlar daha fazla yer aldığından bu durum ders kitaplarına yansımış olabilir.

Hayat Bilgisi ders kitaplarında erkekler de en çok öğretmenlik (f:10) mesleği ile eşleştirilmiştir. Fakat kadınlar kadar yer bulamamışlardır. Erkekler

ikinci olarak polislik mesleği ile eşleştirilmiş, fakat eşleştirmelerde kadın polis örneğine rastlanmamıştır.

Şekil 1. Alemdar, Ç. (2021). *İlkokul 1 Hayat Bilgisi Ders Kitabı*, Pasifik Yayınları, s.37

Etraftaki Dünya ders kitaplarında kadınlar en çok öğretmenlik (f:15) mesleği ile eşleştirilmişlerdir. Kadınlar birçok kez öğretmenlik mesleğiyle eşleştirilirken, erkekler bir kez sadece müzik öğretmeni olarak sunulmuştur. Bu durum Rusya’da ilkökul öğretmenlerinin cinsiyet bağlamında dağılımıyla uyumluluk göstermektedir. Zira Rusya’da kadın ilkökul öğretmenlerin oranı %99.12 iken erkek öğretmenlerin oranı %0.89’dur (Statista, 2021a). Bu bağlamda görev yapan erkek öğretmen azdır, bu durum ders kitaplarına yansımıştır.

Şekil 2. Pleshakov, A.K. ve Kruchakova, E. A. (2020). *Etraftaki Dünya 2. Sınıf 1. Kitap*, Rusya Okulu, Provisheniye. s.123.

Etraftaki Dünya ders kitabında yer alan mesleklerde kadınlar mühendis, astronot, polis, pilot, balcı, doktor, terzi, bilim insanı, seyyah, arkeolog, kâşif, üretici ve yazar olarak gösterilmemişlerdir. Tezgahtar ve pastacılık sadece kadınla eşleştirilmiş mesleklerdir. Kadınlar toplam 13 meslek grubu ile eşleştirilirken erkekler 27 meslek grubuyla eşleştirilmiştir. Rusya, yapılan istatistiklere göre 35-39 yaş ile en yüksek erkek istihdam oranına sahiptir. 55-59 59

yaş arası grupta, çalışan erkeklere göre kadın nüfusunun sadece yarısı istihdam edilmiştir (Statista, 2021b). Bu durum erkeklerin meslek hayatında daha çok yer aldığını göstermektedir. Ayrıca kadınlar her mesleği yapma hakkına sahip olmadığından (Dudchenko, 2019) ders kitaplarında kadınlar farklı mesleklerle gösterilmemiş olabilir.

Hayat Bilgisi ve Etraftaki Dünya ders kitaplarında kadınlar en çok öğretmenlik mesleği ile eşleştirilmiştir. Hayat Bilgisi ders kitabında kadınlar doktor (f:1), eczacı (f:1), arkeolog (f:1), bilim insanı (f:1) gibi toplumda statüsü yüksek mesleklerle birlikte sunulurken; *Etraftaki Dünya* ders kitabında ise kadınlar bunların yanında veteriner (f:1) ve diş hekimi (f:1) olarak resmedilmiştir.

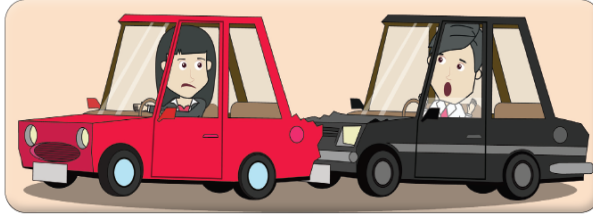
Ders Kitaplarında Yer Alan Görsel Öğelerde Yetişkin Kadın ve Erkek Figürlerinin Uğraş ve Eylemleri

Araştırmanın üçüncü problemine dair bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Ders Kitaplarında Yer Alan Görsel Öğelerde Yetişkin Kadın ve Erkeklerin Bulunduğu Uğraş ve Eylemler

Kitaplar	Kadınların Yer Aldığı Eylemler ve Uğraşlar (f)	Erkeklerin Yer Aldığı Eylem ve Uğraşlar (f)
Hayat Bilgisi	Kutlama (13), dans etmek (10) Çocukla ilgilenmek (6), alışveriş yapmak (4), ikramda bulunmak (4), müze gezmek (4), yemek yemek (4) yaya geçidinden geçmek (3), bayramlaşmak (3), ağaç dikmek (3), temizlik yapmak (3), ziyaret etmek (3), sevgi göstermek (2), araba kullanmak (2) sohbet etmek (1), çiçek dikmek (1) otobüse binmek (1), oy kullanmak (1), yemek yapmak (1), mangal yakmak (1), depremzede (1), piknik yapmak (1)	Kutlama (8), yemek yemek (6), dans etmek (6), çocukla ilgilenmek (5), ziyarete bulunmak (4), ağaç dikmek (3), alışveriş yapmak (3), bayramlaşma (3), namaz kılmak (3), yaya geçidinden geçmek (3), araba kullanmak (4), kitap okumak (2), mangal yakmak (2), müze gezmek (2), sohbet etmek (2), bulaşık yıkamak (1), köpek ile yürümek (1) kamp yapmak (1), tamir etmek (1), yardım etmek (1), gürültüden rahatsız olmak (1), piknik yapmak (1)
Etraftaki Dünya	Poz vermek (8), yazı yazmak (5), çocukla ilgilenmek (3), yemek yapmak (3), yemek yemek (3), olimpiyat etkinliği (3), alışveriş yapmak (2), yolculuk yapmak (2), ikramda bulunmak (2), yaya geçidinden geçmek (2), gezmek (2), çiçek sulamak (2), hayvan sevmek (1), ziyarete bulunmak (1), hasta olmak (1), kitap okumak (1), temizlik yapmak (1), otobüse binmek (1), ev işleriyle ilgilenmek (1), örgü örmek (1), dans etmek (1), ateş yakmak (1), kutlama yapmak (1)	poz vermek (6), kötü davranışlarda bulunmak (6), yolculuk yapmak (4), olimpiyat etkinliği (3), gezmek (3), ata binmek(2), doğayı kirletmek (2) kahramanlık (2) para biriktirmek(2), hobi ile uğraşmak (2) spor yapmak(2), alışveriş yapmak (1), hasta olmak (1), yemek yemek (1), köy işleriyle ilgilenmek (1), , savaşmak (1), bisiklet sürmek (1), gazete okumak(1), yürümek (1), hediye almak (1)ateş yakmak (1), dans etmek (1) yemek yapmak (1), bisiklet öğretmek (1), yaya geçidinden geçmek (1), araba kullanmak (1)

Hayat Bilgisi'nde kadınlarla eşleştirilen uğraş ve eylemler (f:76), erkeklerle eşleştirilen uğraş ve eylemler (f:62) olarak gösterilmiştir. *Etraftaki Dünya* ders kitabında kadınlarla eşleştirilen uğraş ve eylemler (f:33), erkekler ise (f:34) biçiminde gösterilmiştir.

Şekil 3. Çelikbaş, E., Gürel, F. ve Özcan, N. (2021). *İlkokul 3 Hayat Bilgisi Ders Kitabı, Devlet Kitapları*, s.101

Hayat Bilgisi ders kitabında “kutlama” eyleminin fazla olmasının sebebi aile bireylerinin bayram ve düğünlerde bir araya gelmesinden ötürü olabilir. Kadınların kutlama ve dans etmeden sonra en çok gösterildiği eylem ve uğraş; çocukla ilgilenmek (f:6), alışveriş yapmak (f:4), ikramda bulunmak (f:4), müze gezmek (f:4), yemek yemek (f:4) şeklindedir. Buna karşın kadınlar; yardım etmek, tamir etmek, bulaşık yıkamak gibi uğraş ve eylemlerde gösterilmemişlerdir. Kitaplarda araba kullanma (sürücü) eylemi kadınlarla (f:2) eşleştirilirken erkeklerle (f:4) eşleştirilmiştir. Fakat kadınlarla eşleştirilen araba kullanma eylemi tesadüf o ki araba kazası içeriğiyle verilmiştir. Yani kadın figürü görseli arabayla seyir halindeyken verilmemiştir. Hâlbuki günümüzde kadınlar sürücü olarak trafikte yoğun biçimde yer almaktadırlar. Bu temsillerin yanı sıra ikram etme eylemi sadece kadınlarla eşleştirilmiş, erkekler ikram etme eylemi içerisinde gösterilmemiştir.

Şekil 4. Çelikbaş, E., Gürel, F. ve Özcan, N. (2021). *İlkokul 3 Hayat Bilgisi Ders Kitabı, Devlet Kitapları*, s.54

Görselde yer aldığı üzere temizlik yapılırken erkeğe de kadına da iş düşmektedir. İş birliği içerisinde çalışılmaktadır. Ev temizliğinde iş bölümünün yapıldığı görsel ve erkeğin bulaşık yıkama (f:1) eyleminde bulunduğu görsel sadece 2. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabında yer almaktadır. Çocukla ilgilenme (f:6) eylemi de yine sadece kadınlarla eşleştirilmemiştir. Erkekler de çocukla ilgilenme (f:5) eylemi içinde yer almaktadırlar. Bu durum çocukla ilgilenmenin sadece kadına ait bir eylem olmadığını, erkeğin de çocuklarıyla ilgilendiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle erkek ve kadınların aile içinde farklı görevlerde yer aldığı, ailenin içinde bir iş birliğinin olduğu, modern bir aile yapısının temsil edildiği belirtilebilir.

Şekil 5. Pleshakov, A. K. ve Kruchakova, E, A. (2020). *Etraftaki Dünya 4.Sınıf 1. Kitap*, Rusya Okulu, Provisheniye, s.20

Etraftaki Dünya ders kitabında kadın ve erkeğin en çok eşleştirildiği eylem poz vermek (f:8)'tir. Kadınlarla eşleştirilen eylem ve uğraşlar; yazı yazmak (f:5), çocukla ilgilenmek (f:3), yemek yapmak (f:3), yemek yemek (f:3), olimpiyat etkinliklerine katılmaktır (f:3). Kadınlar para biriktirmek, ata binmek, araba kullanmak, köy işleriyle ilgilenmek, kahramanlık göstermek, bisiklet sürmek, gazete okumak, hobi ile uğraşmak ve bisiklet öğretmek eylem ve uğraşları yanında, olumsuz örnek oluşturacak davranışlarda gösterilmemiştir. Buna ek olarak kadınlar, gazete okuma eylemi yerine kitap okuma eylemiyle eşleştirilmiştir.

Erkekler ile en çok eşleştirilen uğraş ve eylemler; poz vermek (f:6), yolculuk yapmak (f:4), gezme (f:3). Bu eylemler sadece erkekler ile eşleştirilen uğraş ve eylemler içinde yer almaktadır. Bu durum erkeklerin daha çok macera yaşadıkları aktif eylemler içerisinde yer aldığını gösterebilir. Ayrıca erkeklerin temizlik yapan, çiçek sulayan, çocukla ilgilenen insan imajı resmedilmemiştir. Temizlik sadece kadına ait bir durum olarak gösterilmiştir

Şekil 6. Pleshakov, A. K. ve Kruchakova, E. A. (2020). *Etraftaki Dünya 2. Sınıf 2. Kitap*, Rusya Okulu, Provisheniye, s.43

Etraftaki Dünya ders kitabında sadece bir görselde erkek ve kadın beraber yemek yapmaktadırlar. Aynı şekilde sadece bir görselde kadın, erkek ve çocuklar ile birlikte alışverişe çıkmış olarak resmedilmiştir. İlkokul 4. sınıfa kadar okutulan *Etraftaki Dünya* ders kitabında kadın ve erkeğin iş birliği içerisinde yemek ve alışveriş yaptığı yalnızca bir görsel bulunmaktadır. Fakat bunların yanı sıra erkek figürünün hiçbir zaman ev temizliğinde veya mutfakta tek başına yemek yaparken gösterilmediği de saptanmıştır.

Hayat Bilgisi ders kitabında erkek; çocukla ilgilenme, temizlik yapma ve bulaşık yıkama eylemlerinde bulunurken, *Etraftaki Dünya* ders kitabında erkeğin tek başına çocukla ilgilendiği, temizlik yaptığı ve bulaşık yıkadığı görsel yer almamaktadır. Sadece kadınlar ev işleri ve çocuk bakımıyla eşleştirilmiştir. Dolayısıyla Hayat Bilgisi ders kitabının daha modern bir aile yapısı oluşturduğu söylenebilir.

Şekil 7. Pleshakov, A. K. ve Kruchakova, E. A. (2020). *Etraftaki Dünya 2. Sınıf 1. Kitap*, Rusya Okulu, Provisheniye, s.1

Etraftaki Dünya ders kitabında alışveriş yaparken, otobüse binerken ve yaya geçidinden geçerken yardıma ihtiyaç duyan (f:4) yaşlı kadın imajı vardır. Fakat yardıma ihtiyaç duyan erkek imajına yer verilmemiştir.

Şekil 8. Çelikbaş, E., Gürel, F. ve Özcan, N. (2021). *İlkokul 3 Hayat Bilgisi Ders Kitabı*, Devlet Kitapları, s.104-104.

Her iki ülkenin ders kitabında erkekler olumsuz özellikler ile eşleştirilerek yansıtılmaktadır. Hayat bilgisi ders kitabındaki metinlerde kadın, çocuğu kandırma eyleminde içinde anlatılmıştır. Oysa *Etraftaki Dünya* ders kitabında; çocukları kaçırmaya çalışma, kandırma, hırsızlık yapma ve çevreye zarar verme eylemleri sadece erkek figürler ile eşleştirilmiştir. Halbuki bu olumsuz davranışlar, her iki cinsiyette de görülebilir. Hayat Bilgisi ders kitabında kadının araba kullandığı eylem bir kaza anı içinde yer almıştır. Bu durum olumsuz anlam içermektedir. *Etraftaki Dünya* ders kitabında ise kadının araba kullanması ile eşleşen görsel yer almamaktadır. Aynı zamanda Hayat Bilgisi ders kitabında kadının doğada bulunduğu, ailesi ile beraber olduğu eylemler yer alırken; *Etraftaki Dünya* ders kitabında kadının tek başına doğada bulunduğu uğraş ve eylemler yer almamaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın birinci alt sorusuna “ders kitaplarında yer alan görsel öğelerde yetişkin kadın ve erkek figürlerinin gösterilme sıklığı” incelendiğinde Hayat Bilgisi ders kitabında kadın görseli daha fazla yer almaktadır. Elde edilen bulgular Özkan’ın (2013) yaptığı çalışmadaki 1. sınıf ve 2. sınıf Hayat Bilgisi dersinde kadınların gösterilme oranının erkeklerden fazla olduğu bulgusuyla örtüşmektedir. Fakat bu tespit, mevcut Türkçe alan yazındaki diğer çalışmalarla çatışmaktadır (Demirdöven, 2020; Demirel, 2010; Kitiş-Çınar, 2013; Yorgancı, 2008). Bu farklılığın sebebinin alan yazındaki çalışmaların, sadece yetişkin kadın ve erkeklerin değil, çocukların da dahil edildiği görsellerin tamamına yönelik gerçekleştirilmesidir. *Etraftaki Dünya* ders kitabında ise erkeklerin gösterilme sıklığı kadınlardan fazladır. Bu durum Gubanov (2020) tarafından yapılan Rusya 8. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının toplumsal cinsiyet çalışmayla paralellik göstermektedir. Aynı şekilde 1999 ve 2000 yıllarında 1, 2, 3 ve 4. sınıflarda okutulan ders kitaplarında (“Biz ve Etraftaki Dünya”, “Matematik” ve “Rus Dili”) kadınların gösterilme oranı erkeklere oranla daha azdır (Smirnova, 2005). Aynı şekilde Kolosova’nın (2014) yaptığı çalışmada ilkokul matematik ders kitaplarındaki görsellerde erkekler kadınlara göre daha fazla yer almaktadır. Bu bağlamda yapılan araştırmalar göstermektedir ki Rusya ders kitaplarında erkekler kadınlardan daha fazla gösterilme oranına sahiptir. Türkiye ve Rusya ders kitapları karşılaştırıldığında Türkiye’de yetişkin kadınların, yetişkin erkeklerden daha fazla gösterildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Fakat Rusya’da okutulan ders kitaplarında yetişkin kadınlar erkeklere oranla görsellerde daha az yer almaktadır.

Araştırmanın ikinci alt problemine yönelik ulaşılan bulguda ise Hayat Bilgisi ve Etraftaki Dünya ders kitaplarında yer alan görsellerde yetişkin kadın ve erkeklerin bazı meslek gruplarında farklılaştığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu verilere göre Hayat Bilgisi ders kitabında öğretmenlik ve hemşirelik meslekleri daha çok kadınlarla bütünleştirilmiştir. Bu bulgu yapılan bazı çalışmalarla (Aşçı, 2020; Demirdöven, 2020; Demirel, 2010; Sarıtaş ve Şahin, 2018; Yorgancı, 2008) paralellik göstermektedir. Sonuç olarak; incelenen ders kitaplarında kadın ve erkeklere biçilen mesleki roller farklılık göstermektedir. Erkeklerin mesleki anlamda kadınlara göre daha çeşitli alanlarda sunulduğu tespit edilmiştir.

Rusya’da okutulan *Etraftaki Dünya* ders kitabında kadınlarla eşleştirilen meslek çeşitleri, erkeklerinkine göre azdır. Kadınlar en çok öğretmenlik

mesleği ile eşleştirilmiştir. Smirnova (2005) tarafından yapılan çalışma, elde edilen bu bulguyu desteklemektedir. İlkokul “Matematik”, “Rus Dili” ve “Biz ve Etraftaki Dünya” ders kitaplarını incelediği çalışmasında kadınlar meslek gruplarında nadiren gösterilmiştir. Kadın en çok öğretmen olarak daha sonra kâtip, terzi ve doktor olarak gösterilmiştir. Bu durum 2005 yılından bugüne kadar kadınlarla eşleştirilen mesleklerde değişikliğin oluşmadığını göstermektedir. Diğer yandan her iki ülke ders kitaplarında da kadınların en çok öğretmen olarak yer bulması da ilginç bir durumdur.

Çocuklar küçük yaşlarından itibaren ailenin, çevrenin ve eğitimin etkisiyle cinsiyetlerine göre mesleklere yönelirler. Bunun sonucunda toplumsal cinsiyet kimliklerine bağlı roller edinirler (Bussey, 2011). Bu rollerin edinilmesinde ders kitapları önem taşımaktadır (Vatandaş, 2011).

Araştırmanın üçüncü alt sorusuna dair bulgular incelendiğinde, görsel öğelerde yetişkin kadınların resmedildiği uğraş ve eylemler, Hayat Bilgisi dersinde yardım etmek, bulaşık yıkamak eylem ve uğraş olarak gösterilmiştir. Araç kullanımında ise seyir hali kadın sürücüsüyle eşleştirilmemiştir.

Geleneksel anlamda, cinsiyet dikkate alınarak aile hayatı içerisinde işler ve sorumluluklar bölüşülmektedir. Geleneksel aile tipi olarak erkekler ev dışı ve tamir gibi benzer işlerden sorumlu olurken, kadınlar ev işlerinden sorumlu olmaktadır (Tekin-Epik, Çiçek ve Altay, 2017). Hayat Bilgisi ders kitabında, modern aile yapısına uygun, ailenin iş birliği içerisinde çalıştığını gösteren örnekler de yer almaktadır. Erkekler temizlik yapan, bulaşık yıkayan ve çocukla ilgilenen görsellerde yer almış olsa da geleneksel yapıyı destekleyen unsurlar hâlâ vardır. Bu bulgu, yapılan diğer çalışmaların (Aşçı, 2020; Demirdöven, 2020; Demirel, 2010; Esen ve Bağlı, 2002; Özmeriç Taştekin, 2019; Sönmez ve Dikmenli, 2021; Yorgancı, 2008) sonuçlarıyla benzerlik gösterse de bu çalışmalarda modern aile yapısını eşitlikçi içeren görsellere ulaşılmamıştır. Yapılan çalışmalarda kadın ev işleri ve alışverişle, erkek ise fiziksel güç gerektiren tamir, boya-badana gibi işlerle bağdaştırılmıştır.

Etraftaki Dünya ders kitabında ev işleri yapan erkek figürüne bir kez rastlanmıştır. Kadınlar ev işleri ve çocuk bakımı ile eşleştirilmişlerdir. Smirnova'nın (2005) yaptığı çalışmada, ders kitaplarında oluşturulan anne ve baba imgeleri de kadınlara özel görevler yüklemektedir. Hem çizimler hem de metin alıştırmaları annenin yiyecek aldığını, çocukları beslediğini, onları yıkayıp giydirdiğini, onlarla yürüdüğünü ve dikiş diktiğini vurgulamaktadır. Erkeklerin ise bu eylem ve uğraşlarla ilgilenmediği belirtilmiştir. Buna karşılık

Hayat Bilgisi ders kitabında erkekler kadınlarla iş birliği içerisinde ev işleri yaparken de resmedilmiştir. Ayrıca erkeklerin çocuklar ile ilgilendikleri gör-seller de yer almaktadır. Bu durumun erkek ve kız öğrencilere olumlu etkileri olabilir.

Etraftaki Dünya ders kitabında ise erkekler kar topuyla cam kırma, kız-ların saçını çekme gibi olumsuz ve çevreye zarar veren davranışlar sergilerken gösterilmiştir. Bu bulgu Smirnova'nın (2005) yaptığı çalışmadaki ulaşılan so-nuçla benzerdir. Onun araştırmasına göre ilkokul ders kitaplarında erkek ço-cukları istenmeyen davranışlarla eşleştirilmiştir. Oysa bu olumsuz davranışla-rın sadece erkeklerle eşleştirilmesi, erkek öğrenciler üzerinde negatif bir et-kiye sebep olabilir. Hayat Bilgisi ders kitabında olumsuz davranışlar her iki cinsiyetle eşleştirilmiş olsa da görselde yer alan kötü yüz ifadesi erkeğe ait olarak verilmiştir.

Sonuç olarak; ilkokuldan itibaren bilinç oluşmasında etkili olduğu dü-şünülen ders kitaplarında kadın ve erkek temsillerinin yoğunluğu kadar, nasıl resmedildikleri de önem kazanmaktadır. Demokratik toplumlarda görülen ka-dın erkek eşitliğinin her boyutta vurgulandığı eşit bir cinsiyet temsilinin ge-rekli olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ders kitaplarında toplumsal cinsi-yete ilişkin kalıp yargılara ve cinsiyet eşitsizliğini doğuracak temsillere yer verilmemesi, bireylere meslek seçme konusunda cinsiyetten bağımsız bir eşit-lik içinde yaklaşılması, son olarak da başarılı kadın imajı örneklerine daha fazla yer verilmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Aktaş, Ö. ve Özmen, A. (2014). Ortaöğretim öğrencilerinin görüşlerine göre kadın imajı. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 76-94.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/sakaefd/issue/11232/134199>
- Aleksandrova, M. A. (2019). Gender inequality in right for women to choose a pro-fession. *BENEFICIUM*, 4(33), 74-83.
 Doi: 10.34680/BENEFICIUM.2019.
- Anderson, D.A. ve Hamilton, M. (2005). Gender role stereotyping of parents in child-ren's picture books: the invisible father. *Sex Roles*, 52, 145-151.
 Doi: 10.1007/s11199-005-1290-8
- Aşçı, F. (2020). *Cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet kalıp yargıları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bee, H. ve Boyd, D. (2020). *Çocuk gelişim psikolojisi*. (O. Gündüz, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2007)
- Blakemore, J. E. Ö., Berenbaum, S. A. ve Liben, L. S. (2008). *Gender development*. New York: Psychology Press.

- Bussey, K. (2011). Gender identity development. S. J. Schwartz, K. Luyckx ve V. L. Vignoles, (Ed.), *Handbook of identity theory and research* içinde (603-628). New York: Springer Science + Business Media.
- Cobano-Delgado, V. C. ve Llorent-Bedmar, V. (2019). Identity and gender in childhood. Representation of Moroccan women in textbooks. *Women's Studies International Forum*, 74, 137-142.
- Çayır, K. (2014). "Biz" kimiz? *Ders kitaplarında kimlik, yurttaşlık, haklar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Demirdöven, K. (2020). *İlkokul hayat bilgisi ders kitaplarındaki toplumsal cinsiyet algısı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirel, E. (2010). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Demirel, Ö. ve Kiroğlu, K. (2021). Ders kitabının öğretimdeki yeri. Ö. Demirel ve K. Kiroğlu, (Ed.), *Ders kitabı incelemesi* içinde (38-48). Ankara: Pegem Akademi.
- Dudchenko, A. A. (2019). Problemy realizatsii prav zhenshchin v Rossii. *Alleya Nauki*, 2(3), 486-495.
https://alleyscience.ru/dom_ain_s_data/f_iles/19Marc_h/PROBLEM_Y%20REALIZA_CII%20PRAV%20ZhENShIN%20V%20ROSSII.pdf
- Dökmen, Z. (2009). *Toplumsal cinsiyet sosyal psikolojik açıklamalar*. (6.Baskı). Ankara: Remzi Kitapevi.
- Erbay, H. (2019). Tarihsel süreçte dünyada ve Türk toplumunda kadın algısı ve haklarının gelişimi üzerine bir değerlendirme. *Ege Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-23.
<https://www.acarindex.com/pdfs/26430>
- Esen, Y. ve Bağlı, M. T. (2002). İlköğretim ders kitaplarındaki kadın ve erkek resimlerine ilişkin bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1-2), 143-154.
<https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TVRRMU1EQTO>
- Gavrilenko, A. G. (2021). On the issue of gender equality in modern school education. *V Vserossiyskuyu nauchnyuyu konferentsiyu Sotsial'nyye protsessy v sovremenom rossiyskom obshchestve: problemy i perspektivy, Irkutsk*, 23 April 2021, 424-247.
<https://elibrary.ru/item.asp?id=45611188>
- Golombok, S. ve Fivush, R. (1994). *Gender development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gubanova, T. S. (2020). Gendernyye stereotipy v rossiyskikh shkoll'nykh uchebnikakh i rabochikh programmakh 2000-2020 gg. *Samarskiy Zemskiy Cbornik*, 1(30), 68-70.
<http://rushist.ssau.ru/books1/zemsk2020.pdf#page=68>
- Gümüsoğlu, F. (2008). Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 39-50.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/211004>
- Günindi-Ersöz, A. (2016). *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi* (1. baskı). Ankara: Anı Yayınları.

- Ilina, E. V. (2019). Patriarkhal'nyye gendernyye stereotypy v sovremennom rossiyskom pedagogicheskom diskurse (na materiale uchebnikov angliyskogo yazyka). *Vestnik of Nizhny Novgorod Linguistics University*, 47, 33-41.
<https://vestnik.lunn.ru/arhiv-zhurnala/2019-god/vypusk-47-3-kvartal-2019g/47-3/>
- İncikabı, L. ve Ulusoy, F. (2019). Gender bias and stereotypes in Australian, Singaporean and Turkish mathematics textbooks. *Turkish Journal of Education*, 8(4), 298-317.
Doi: 10.19128/turje.581802
- Kabapınar, Y. (2012). *Kuramdan uygulamaya hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* (3. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Kara, İ., Aktaş, V. ve Yaman, T. (2021). Fransa ders kitaplarında yer alan görsellerin toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında incelenmesi: ortaokul tarih ve coğrafya dersi örneği. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), 98-118.
- Karakuş, E., Mutlu, E., ve Coşkun, Y. D. (2018). Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından öğretim programlarının incelenmesi. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 17, 31-54.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/iukad/issue/39940/474136>
- Karakuş, G. (2019). Sovyetler Birliği'nde kadının konumuna genel bakış. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(3), 1580-1598.
- Karintzaidis, N., Christodoulou, A., Kyridis, A. ve Vamvakidou, I. (2016). Gender representations in the illustrations of the 6th grade language textbook used in Greek elementary school. *Advances in language and Literary Studies*, 7(6), 113-122.
Doi: 10.7575/aiac.all.v.7n.6p.113
- Kitiş-Çınar, E. (2013). Ortaokul Türkçe ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kolosova, E. A. (2014). Gendernaya i professional'naya sotsializatsiya detey v uchebnikakh dlya nachal'nykh i podgotovitel'nykh klassov (2000-ye. gg). *Problemy Sovremennogo Obrazovaniya*, 4, 219-223.
<http://www.pmedu.ru/index.php/ru/zhurnaly-2014-g/vypusk-4>
- Lee, E. S. ve Jun, M. (2019). A Study on the illustrations of male and female on the middle school technology- home economics textbooks from the gender equality perspective. *Journal of Korean Home Economics Education Association*, 31(2), 137-153.
- Lestariyana, R. P. D., Widodo, H. P. ve Sulistiyo, U. (2020). Female representation in government-mandated English Language textbooks used in Indonesian Junior High Schools. *Sexuality & Culture*, 24(4), 1150-1166.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2020). *Millî eğitim istatistikleri örgün eğitim 2019/20*. Türkiye. Strateji Geliştirme Başkanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı.
https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=396
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook* (2. baskı). California: Sage Publications.
- Narahara, M. M. (1998). *Gender stereotypes in children's picture books (Project)*. University of California.
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED419248.pdf>

- Oral, B. (2021). Ders kitaplarının öğretim programlarına uygunluğu. Ö. Demirel ve K. Kıroğlu, (Ed.), *Ders kitabı incelemesi* içinde (72-94). Ankara: Pegem Akademi.
- Özel-Özcan, M. S. ve Erden-Kaya, E. (2017). Türk toplumsal hayatında kadının varlığının tarihsel ekseninde sorgulanması. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(12), 175-188.
Doi: 10.7827/TurkishStudies.11913
- Özer, S. (2013). Kadına seçme ve seçilme hakkı verilmesinin Türk kamuoyundaki yankıları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 29(85), 131-168.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/aamd/issue/44059/542844>
- Özkan, R. (2013). İlköğretim ders kitaplarında kadın figürü. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(5), 617-631.
Doi: 10.9761/JASSS1567
- Özkan, U. B. (2021). *Eğitim bilimleri araştırma yöntemi için döküman inceleme yöntemi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özmeriç Taştekin, G. (2019). *İlkokul ders kitaplarında toplumsal cinsiyet temsilleri: nicel bir içerik çözümlemesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıtaş, E. ve Şahin, Ü. (2018). Hayat bilgisi ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rolleri üzerine bir inceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48, 463-477.
Doi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/maeuefd/issue/39596/35155>
- Saydam, T. (2019). *Türkçe ders kitaplarında toplumsal cinsiyetin farklı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Seçgin, F. (2012). *Sosyal bilgiler dersinde toplumsal cinsiyet etkinliklerinin öğrencilerin algı ve tutumlarına etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Smirnova, A. V. (2005). *Uchimsya zhit' v obshchestve. Gendernyy analiz shkol'nykh uchebnikov*. Moskova: ZAO Oolita Yayınevi
- Sovič, A. ve Hus, V. (2015). Gender stereotype analysis of the textbooks for young learners. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 186, 495-501.
Doi: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.080>
- Sönmez, K. ve Dikmenli, Y. (2021). İlkokul sosyal bilgiler ders kitabının toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 10(1), 434-458.
Doi: <http://dx.doi.org/10.30703/cije.732000>
- Statista. (2021a). *Distribution of teachers in Russia in 2019, by gender and educational stage*. <https://www.statista.com/statistics/1237842/share-of-teachers-by-gender-and-education-level-russia/>
- Statista. (2021b). *Employment rate in Russia in 2019, by gender and age*. <https://www.statista.com/statistics/1010705/employed-men-and-women-russia-age-group/>
- Tatan, M., Demir, B. F. ve Oğuz Haçat, S. (2020). Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında kadın imajı (1968-1998-2005-2018). *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 68-79.

- Tekin-Epik, M., Çiçek, Ö. ve Altay, S. (2017). Bir sosyal politika aracı olarak tarihsel süreçte ailenin değişen/değişmeyen rolleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(38), 35-58.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/spcd/issue/30309/327106>
- Vatandaş, C. (2011). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 35, 29-56.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/iusoskon/issue/9517/118909>
- Xiong, T., He, J. ve Li, L. (2017). The representation of gender in a popular primary school efl textbook series in China. *International Journal of Education and Practice*, 5(5), 79-87.
- Yang, C. C. R. ve Yan, T. L. (2020). An analysis of gender representation in territory-wide system assessment English language papers for primary school students in Hong Kong. *Sexuality & Culture*, 24(4), 1128-1149.
- Yarmonova, E. N. (2014). Formirovaniye politicheskikh prav zhenshchin v Rossii: etapy stanovleniya i sravnitel'nyy analiz s zarubezhnyimi stranami. *Vestnik Saratovskoy Gosudarstvennoy Yuridicheskoy Akademii*, 2(109), 31-36.
<https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-etapy-formirovaniya-gosudarstvenno-pravovoy-traditsii-v-rossii>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yorgancı, F. (2008). *İlköğretim ders kitaplarında toplumsal rollerin inşası*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türkiye Ders Kitapları

- Alemdar, Ç. (2021). *İlkokul 1 hayat bilgisi ders kitabı*. Ankara: Pasifik Yayınları.
- Çelikbaş, E., Gürel, F. ve Özcan, N. (2021). *İlkokul 3 hayat bilgisi ders kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları.
- Dokumacı, A., Özdemir Gök, N. ve Dokumacı, Z. (2021). *İlkokul 2 hayat bilgisi ders kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları.

Rusya Ders Kitapları

- Pleshakov, A. K. ve Kruchakova, E. A. (2020). *Okruzhayushchiy mir 1 klass. Chast'1*, Shkola Rossii, Moskova: Provisheniye.
<https://catalog.prosv.ru/item/66636>
- Pleshakov, A. K. ve Kruchakova, E. A. (2020). *Okruzhayushchiy mir 1 klass Chast'2*, Shkola Rossii, Moskova: Provisheniye.
<https://catalog.prosv.ru/item/66637>
- Pleshakov, A. K. ve Kruchakova, E. A. (2020). *Okruzhayushchiy mir 2 klass Chast'1*, Shkola Rossii, Moskova: Provisheniye.
<https://catalog.prosv.ru/item/66622>
- Pleshakov, A. K. ve Kruchakova, E. A. (2020). *Okruzhayushchiy mir 2 klass Chast'2*, Shkola Rossii, Moskova: Provisheniye.
<https://catalog.prosv.ru/item/66623>
- Pleshakov, A. K. ve Kruchakova, E. A. (2020). *Okruzhayushchiy mir 3 klass Chast'1*, Shkola Rossii, Moskova: Provisheniye.
<https://catalog.prosv.ru/item/21656>

- Pleshakov, A. K. ve Kruchakova, E, A. (2020). *Okruzhayushchiy mir 3 klass Chast '2*, Shkola Rossii, Moskova: Provisheniye.
<https://catalog.prosv.ru/item/38925>
- Pleshakov, A. K. ve Kruchakova, E, A. (2020). *Okruzhayushchiy mir 4 klass Chast '1*, Shkola Rossii, Moskova: Provisheniye.
<https://catalog.prosv.ru/item/38926>
- Pleshakov, A. K. ve Kruchakova, E, A. (2020). *Okruzhayushchiy mir 4 klass Chast '2*, Shkola Rossii, Moskova: Provisheniye.
<https://catalog.prosv.ru/item/38927>